

OM AT PARKERE ABEN OG ANDRE FRASEOLOGISKE UDTRYK

Af Henning Bergenholtz (Handelshøjskolen i Århus)

1. Bidrag om fraseologiske udtryk og fraseologiske ordbøger

Indtil for få år siden blev det igen og igen beklaget, at der ikke skrives og ikke er skrevet ret mange lingvistiske bidrag om fraseologi (Pilz 1978, Burger 2005:18-20). Det er korrekt, at der nu offentliggøres et meget stort antal fraseologiske bidrag, men det er ikke korrekt, at det kun er sket i allernyeste tid, sml. de meget omfangsrige fraseologiske bibliografier af Bonser/Stephens (1930), Moll (1958), Mieder/Bryan (1996) og Fellbaum/Kramer (2006). Derimod blev der ikke skrevet ret mange leksikografiske bidrag om fraseologi for 30 år siden. Det er først sket i større omfang i løbet af de sidste 15 år. Derimod har ingen hævdet, at der ikke er og bliver udarbejdet ret mange fraseologiske ordbøger. For nogle sprogtyper kan man endda se, at fraseologiske ordbøger udgør den væsentligste del af alle ordbøger med et bestemt sprog (bl.a. ordbøger til austronesiske sprog som fx madagassisk). Kvaliteten af disse ordbøger er svingende. Specielt for fraseologiske ordbøger med de germanske og romanske sprog er de fleste eksperter enige i, at kvaliteten af disse ordbøger kan betegnes som værende på skalaen mellem dårlig og elendig, sml. hertil Burger (2005:26) og Schemann (1989:1122). Wiegand (1990) taler endda om en fraseologi-misere:

Wie in den Vorgängerwörterbüchern zeigt sich – bedingt durch unzureichende Theoriebildung in der Sprachwissenschaft – weiterhin die Phraseologiemisere. (Wiegand 1990:2121)

(Som i de foregående ordbøger viser der sig stadigvæk – p.g.a. den utilstrækkelige teoridannelse i sprogvidenskaben – en fraseologimiserie.)

2. Lingvistik eller leksikografi?

Denne bedømmelse gælder op til i dag. Men begrundelsen er forkert. Problemet er ikke, at lingvisterne har en utilstrækkelig teori. Jeg mener faktisk, at dele af lingvistikken har udviklet ret overbevisende teorier de sidste 10-20 år, fx Farø (2006). Problemet er snarere, at lingvisterne udvikler teorier til brug for lingvistiske overvejelser, men ikke til leksikografiske. Og hvad der er endnu mere problematisk: Mange eller faktisk de fleste af de fraseologiske bidrag, der dekla-

res som leksikografiske bidrag til leksikografien, er ikke leksikografisk relevante og tager ikke udgangspunkt i leksikografiske overvejelser. Det tror mange, måske de fleste lingvister ganske vist. De ser leksikografien som en genuin del af lingvistikken og mener som Wiegand (1989), at lingvister udarbejder teorierne, og at leksikograferne "bare" gør brug af lingvisternes teorier – måske under brug af lidt flid og lidt håndværk forbundet med uforståelige overvejelser om leksikografiske strukturer. Lingvisternes undskyldning for fraseologimiseren, på fraseologiske ordbøgers manglende kvalitet, rammer således ikke kernen af problemet. Det, den fraseologiske teori og praksis har brug for, er en nytænkning ud fra overvejelser om ordbogsfunktioner, som kan bane vejen for bedre fraseologiske ordbøger, se hertil Nielsen (2002), Leroyer (2006), Tarp (2006:52-116 og 297-301).

Leksikografi er **ikke** en del af lingvistikken. Mange lingvister ser fx leksikografi som en praktisk leksikologi; andre, at det er en bestemt form for anvendt lingvistik. Dette synspunkt har den gran af sandhed, at størstedelen af den metaleksikografiske litteratur er skrevet af forskere med en lingvistisk forskeruddannelse. Det gør ikke tesen mere rigtig eller mindre absurd, se hertil Bergenholtz (1995) og Tarp (1998). Hvis leksikografien skulle være en del af lingvistikken, ville en person, der konciperede og udarbejdede en musikordbog være en lingvist; en person, der konciperede og udarbejdede en genteknologisk ordbog, være en lingvist. Det sker ganske vist, at lingvister, som ikke også har været fag- og ordbogseksperter, har udarbejdet sådanne ordbøger, resultatet har været derefter. I stedet for må man fastholde følgende: Leksikografi er en egen videnskab, som alt efter objekt inddrager viden hhv. medarbejdere fra andre videnskaber. I tilfældet musikordbog bør der inddrages mindst tre eksperter: 1. en musikekspert, 2. en sprogexpert og 3. en ordbogsekspert. Det betyder ikke, at der nødvendigvis skal være tre personer med som medarbejdere, idet en person kan være ekspert på flere områder. Det betyder heller ikke, at man altid kan nøjes med tre eksperter, idet en person ikke altid er ekspert på alle felter inden for sit område, fx har ikke alle metaleksikografer det nødvendige kendskab til og færdigheder til at udarbejde leksikografiske databaser.

Denne diskussion er ofte noget upræcis pga. en terminologisk uklarhed mht. udtrykket ordbogsekspert, idet enhver person, der arbejder med ordbøger, normalt kaldes en leksikograf, altså en ordbogsekspert. Hertil kan med henvisning til mange ordbøgers ringe kvalitet pga. mange ordbøgers manglende prækonceptionelle metaleksikografiske forarbejde betones, at man ikke nødvendigvis kan gælde for at være ordbogsekspert, bare fordi man har medvirket til udarbejdelsen af en ordbog. Rigtige ordbogseksperter, dvs. personer med kendskab til de nødvendige metaleksikografiske teorier kaldes derfor ikke blot leksikografer, men metaleksiko-

grafer, leksikografer med en leksikografisk teoretisk baggrund. Når man overfører denne argumentation til en monolingval fraseologisk ordbog har man brug for tre slags eksperter:

1. en ekspert fra den lingvistiske disciplin fraseologi, dvs. en eller flere lingvister
2. en ekspert til udforskning af det pågældende sprog
3. en ekspert fra den ordbogsteoretiske verden, dvs. en metaleksikograf

Metaleksikografer ville gerne kunne overtage præcise lingvistiske beskrivelser af store dele af ordforrådet, hvis lingvisterne leverede det. Det gør de ikke, faktisk aldrig, idet leksikologer normalt kun behandler ganske få lingvistiske enkeltfænomener.

Lingvisterne derimod, dvs. leksikologerne, tager hovedparten af deres data fra ordbøger. Dette giver en særlig relation i de tilfælde, hvor leksikologer også udarbejder konkrete fraseologiske ordbøger. Et påfaldende eksempel har vi med Schemann (2000) og (2003), som helt og holdent bygger på materiale fra de idiomatiske mono- og bilingvale ordbøger, Schemann selv har udarbejdet i løbet af de sidste 30 år. Nogle af hans teorier er vigtige og overbevisende, bl.a. den grundlæggende tese: Idiommer er ikke noget specialtilfælde i forhold til de "normale" ikke-idiomatiske" udtryk. Tesen begrundes på følgende måde:

Auf diesem Prinzip beruht ein wesentliches Element der grundlegend-idiomatischen Struktur einer natürlichen Sprache – der "Sprache" als "Idiom", und die Synonymität unterschiedlicher Formen bzw. die Bedeutungsgleichheit identischer Formen illustriert dieses "Idiomatizitätsprinzip". (Schemann 2003:59)

(På dette princip hviler et væsentligt element i et naturligt sprogs grundlæggende idiomatiske struktur: "sproget" som "idiom". Forskellige former for synonymi hhv. identiske formers betydningslighed illustrerer dette "idiomaticitetsprincip".)

Der er således, siger Schemann, ingen fuldstændig synonymi mellem leksikalske ord (leksemer), men i høj grad mellem fraseologismer. Ved "normale leksikalske ord" er der ifølge Schemann **betydningsnærhed**, ved fraseologismer **betydningslighed**. Det er en vigtig tese, som indirekte kritiserer de fleste fraseologiske ordbøger, da næsten ingen af dem oplyser om synonymi mellem forskellige fraseologismer. Tesen er, synes jeg, overbevisende og relevant for leksikografien, bevisførelsen ikke. Schemann henviser til et orakel, sin egen ordbog:

Um sich hiervon zu überzeugen, genügt ein Blick in die einschlägigen Wortfelder des Synonymenwörterbuchs der deutschen Redensarten. (Schemann 2003:102-103.)

(Hvis man vil overbevise sig herom, behøver man blot at kaste et blik i de relevante ordfelder i synonymordbogen med tyske faste vendinger.)

Beviset bygger på to forudsætninger, som mange lingvister og de fleste brugere antager: (1) En ordbog er en ordbog, og (2) en ordbog er et orakel. Den første forudsætning indebærer, at alle ordbøger med samme sprog i princippet er ens eller burde være det, og at alle ordbøger i princippet kan bruges af alle til alle former for informationssøgning. Den anden tese indebærer, at man blindt kan stole på ordbøger.

Begge teser er uholdbare. Mht. den første gælder den modsatte teste: En ordbog er et stykke værktøj, som bedst kan dække brugerens behov, hvis den er specielt konciperet til at dække dem. Altså er ordbøger forskellige, meget forskellige – eller de burde være det, hvis de hver for sig virkelig vil dække en forskellige brugergruppes behov i forskellige situationstyper. Det kommer jeg tilbage til. Mht. til den anden tese, troen på en ordbog som orakel, ser det her ud til, at en sådan tro synes at være særligt stor, når man selv har lavet ordbogen. Faktum, hævder Schemann, er, at mængden af synonyme idiommer kan beskrives som sande relative størrelser:

Es gibt im Deutschen zahllose – in jedem Fall um die 1500 – Idiompaaere, die in hohem Grad synonym sind; es gibt eine beträchtliche Anzahl von Dreier-, Vierer- und Fünfergruppen; bei 6 wird die Zahl der Blöcke geringer, bei 7 und 8 klein, und Idiomblöcke, bei denen 9 oder mehr Einheiten dieselbe Bedeutung haben, sind sehr selten. (Schemann (2003:237)).

Der findes på tysk en stor mængde – i hvert fald ca. 1500 – idiompar, som i høj grad er synonyme; derudover findes der et betydeligt antal grupper med tre, fire eller fem synonyme idiommer; ved 6 bliver antallet af sådanne grupper mindre, ved 7 og 8 ringe, og grupper med 9 eller flere idiommer med den samme betydning er meget sjældne.

Det er, må man sige, et bevis, der vil noget. Først (1) laver man en ordbog, så (2) laver man en teori, og så hokus pokus bliver (2) bevist med en henvisning til sandheden i (1). Jeg kunne med den fremgangsmåde let føre et modbevis med henvisning til en anden ordbog. Der kunne som modbevis henvises til Ordbogen over faste vendinger (2007), dvs. Bergenholtz/Vrang/Almind (2007), hvor der findes nogle vendinger uden synonymer, også mange med mellem 1 og 7, men særligt mange mellem 8 og 16 synonymer, men også en del med betydeligt mere end 16 synonymer.

Schemann har således en uholdbar bevisførelse for en holdbar tese. Hans grundprincip er godt (og kendt i den moderne fraseologiforskning), idet han ikke kun ser relationer inden for en type ordforbindelse, men mellem både enkeltord og forskellige ordforbindelsestyper. Han

bruger følgende eksempler med et præfiks (*ausfallen*), et præfiksoid (*flachfallen*) og et idiom (*ins Wasser fallen*), som alle har den samme grundbetydning 'nicht stattfinden' (ikke finde sted):

- **ausfallen** → som falder ud af hændelserne/data ... (billede) → er væk
- **flachfallen** → (billede): det, som ligger fladt ned, ser man ikke → er væk
- **ins Wasser fallen** → (billede): når det er i vandet, kan man ikke se → er væk

Disse eksempler kan kompletteres ved at henvise til andre med synonymi mellem enkeltord, ordsprog og idiom (man bør bemærke, at der her er 48 synonyme udtryk, som i Bergen-holtz/Vrang/Almind (2007) har en og samme overordnede betydningsforklaring 'udtryk for, at nogen bliver narret'):

Vildlede	røvrende	snyde
Bedrage	narre	fuppe
Snøre	bondefange	Den kloge narrer den mindre kloge.
De mere kloge narrer de mindre kloge.	putte blå i øjnene	stikke blå i øjnene
være blå i øjnene	dreje en knap	fuppe, så vandet driver
narre, så vandet driver	røvrende, så vandet driver	snyde, så vandet driver
snyde, så vandet driver	snyde, så vandet løber	tage i fuppen
tage røven på	tage strøm på	tage ved næsen
spille et puds	bedrage efter noder	lyve efter noder
løbe om hjørner med	rende om hjørner med	køre om hjørner med
snyde efter noder	få en lang næse	give en lang næse
gå hjem med en lang næse	sidde med en lang næse	stå med en lang næse
spille på næsen	få sand i øjnene	hælde sand i øjnene
kaste sand i øjnene	smide sand i øjnene	strø sand i øjnene
tage i skægget	føre bag lyset	holde for nar
snyde, så det driver	snyder, så det driver af nogen	svindle, så det driver

Der er her et sammenfald mellem leksikologiske overvejelser, der påpeger vigtigheden af at se relationer mellem forskellige ordtyper og fraseologityper, og leksikografiske brugerundersøgelser. Brugeren er ikke lingvist og kender derfor ikke den nøjagtige forskel på orddannelser, ordforbindelser, idiom og ordsprog. Man kan sige det tydeligere, brugeren ser slet ikke nogen klar forskel. Dette viser erfaringer med den hidtidige brug af Idiomordbogen. I modsætning til realitetsfjerne laboratoriespørgsmål i spørgeskemaer som "Hvor ofte søger du efter en udtaleangivelse?" er konkrete spørgsmål fra brugerne tæt på et konkret opslag. Mange spørgsmål, som indsendes til internetordbogen pr. e-mail, drejer sig om lemmahuller, dvs. manglende idiom, fx: "Jeg kunne ikke finde udtrykket 'Lige børn leger bedst' i jeres ordbog. Det må da være en fejl?" Mit svar på dette spørgsmål var: "Spørgsmålet er: Hvad er et idiom? og Hvad er et ordsprog? *Lige børn leger bedst* er efter vores definition et ordsprog. I brugervejledningen finder du

en definition af begge termer. Man kan finde det nævnte udtryk i Den Danske Netordbog som ordsprogsangivelse både under opslagsordet *barn* og under *lige*."

Dette og mange andre spørgsmål peger på et problem, som bliver endnu tydeligere ved en nærmere analyse af logfiler, se hertil Bergenholtz/Johnsen (2005) og de Schryver/Joffe/Joffe/Hillewaert (2006). I Idiomordbogens første halve år (juli 2003 til december 2003) var der følgende antal opslag (i 2006 er mængden af opslag ca. 5 gange så stor, vi laver p.t. ikke logfiler og har derfor ikke nye tal):

Antal opslag	42.749	
med resultat	30.085	(70,4%)
uden resultat	12.664	(29,6%)

Af søgningerne uden resultat, dvs. i tilfælde, hvor ordbogen ikke indeholdt det søgte idiom, var der i enkelte tilfælde tale om stavefejl, i andre tilfælde manglede idiomet i ordbogen, men den allerstørste andel af søgninger med negativt resultat (ca. 26% ud af 29,6%) udgøres af søgninger efter ordsprog og andre faste vendinger, som ikke regnes som idiomer. Med andre ord: Det forlanges af brugeren – hvis han skal være i stand til at finde den rigtige ordbog og stille de rigtige spørgsmål – at han ved, at

- *være i form* er en kollokation, som skal findes i en almensproglig ordbog
- *hytte sit skind* er et idiom, som skal findes i en idiomordbog
- *Lige børn leger bedst* er et ordsprog, som skal findes i en ordsprogsordbog

Dette krav er urealistisk, brugerne har ikke denne viden. I øvrigt er også lingvister uenige om klassifikationer af flerordsforbindelser. Med andre ord viser brugeradfærden, at der er behov for en bredere ordbog, der både omfatter svært forståelige kollokationer, idiomer, rutineformler, ordsprog og bevingede ord i et. En sådan konception støttes derudover af det lingvistiske faktum, som Schemann (2000) og (2003) så klart gør opmærksom på: Mellem ordforbindelser af forskellig type består der i ret høj grad synonymi.

Moralen af denne ekskurs med udgangspunkt i Schemanns grundlæggende tese og dertil hørende bevisførelse har to sider: Tesen er overbevisende og vigtig, ikke bare for lingvistikken, men også for leksikografien. Men i stedet for at uddrage sandheder om principielle sproglige forhold ud fra egne ordbøger, bør hans bevisførelse afvises og erstattes en advarsel: Stol ikke på ordbøger!

- Stol først og fremmest ikke på, at de har ret mange fraseologismer.
- Stol heller ikke på, at de fortæller ret meget om evt. synonymrelationer.
- Stol heller ikke på, at de er udarbejdet som et præcist stykke værktøj, der er særligt velegnet til at løse en bestemt type behov, fx hjælp til sprogproduktion.

3. Kvaliteten af foreliggende fraseologiske ordbøger

Denne mistro kan uden problemer overføres til foreliggende danske ordbøger og deres fraseologiske angivelser. Der findes to typer ordbøger. Den første type, som fx Den Danske Ordbog (2003-2005), lover, at den kan opfylde stort set alle behov. I praksis kan den så ikke opfylde nogen af dem på tilfredsstillende vis (Bergenholtz/Vrang 2006). Den anden type, som stort set alle danske fraseologordbøger tilhører, oplyser ikke noget om ordbogens genuine formål og kan derfor i virkeligheden ikke klandres for ikke at opfylde dem. Hovedanken er trefoldig:

1. Betydningsforklaringerne i fraseologordbøger og i andre ordbøger med oplysninger om fraseologismer er ikke særligt præcise eller dækkende, hverken til brug for receptions- eller tekstproduktionsproblemer og slet ikke som vidensskatkammer med nøjagtige oplysninger.
2. Der mangler næsten enhver form for oplysning om synonymrelationer til leksikalske ord eller til andre fraseologismer, hvilket var særligt vigtigt som hjælp ved tekstreception, se hertil også Szczepaniak (2006).
3. Mængden af fraseologismer dækker kun en meget ringe del af sprogvirkelighedens fraseologismer. En sådan dækning ville være særlig nyttig som værktøj i forbindelse med tekstreceptionsproblemer.

I det følgende vil vi se på nogle danske ordbøger, mere præcist på deres beskrivelse af fraseologismer, hvori ordet *abe* indgår. Vi begynder med Den Danske Ordbog (2003-2005). Her er ingen egentlig forklaring, kun en angivelse af to ikke særligt præcise betydninger 'skyld' eller 'ansvar' og så en henvisning til *sorteper*; vi ser to varianter (*sidde med aben* og *sende aben videre*), det sidste som en del af et eksempel, men ikke som eksplicit angivelse (hvad der havde været tydeligere for brugeren):

(**slang**) skyld; ansvar (*kendt fra 1991*), jf *sorteper* [især i bf.sg.] **□ sidde med aben**

● Erhvervsministeren afviser beskyldninger om nøl i Dankort-sagen. Derimod sender han aben videre til bankerne, som han beskylder for at være for grådige
BerlT98

Denne seksbindsordbog er – i hvert fald i dette tilfælde – mindre omfattende end etbindsordbogen, Nudansk Ordbog (2005), som anfører fire idiomer med *aben*. Forklaringen minder meget om den fra Den Danske Ordbog (2003-2005):

(**sidde tilbage med/..**) **aben** (slang) være den som sidder med problemet = ansvaret

- da systemet brød sammen, ville ingen tage aben
- hun gav aben videre
- han skubbede aben over på formandens skulder
- de sendte aben i sagen tilbage til justitsministeriet
- han kom til at sidde tilbage med aben

I denne ordbog står ifølge brugervejledning symbolet /.. for "forskellige ikke-synonyme ord på den pågældende plads". Disse prikker har brugerne, der vil have hjælp til sprogproduktion, ikke megen glæde af, hvis de da ikke går til de mange gode eksempler. Her må man dog indvende, at de følgende fire idiomvarianter ikke alle har en betydning, som passer til den overordnede betydningsangivelse, som kun virkeligt er træffende for en af dem: *komme til at sidde tilbage med aben*. De fire idiomer er således måske synonyme, men ikke i henhold til ordbogens betydningsforklaring. Måske kan ordbogen give nogen ideer til brugeren, der vil variere sin tekst, måske kan den hjælpe en bruger, der ikke ved, hvad *tage aben* betyder. Det må dog betvivles.

De forskellige mindre idiomordbøger kan bruges som et bevis for Schemanns (1989:1022) kritik af, at foreliggende fraseologiske ordbøger kun anfører ganske få af sprogvirkelighedens muligheder: Michelsen (1993) har ikke et eneste idiom med *aben* på trods af dens reklameudsagn om "1.000 udvalgte idiomer fra dagligdagen". Andersen (1988) anfører heller ingen idiomer med *aben*, selv om den ifølge omslaget har "over 3.500 faste udtryk og vendinger". Så er det mere forventeligt, at det samme gælder for Katlev/Spliedt (2001). Denne ordbog indeholder "400 velkendte danske udtryk", fx *ikke stikke op for bollemælk*, men slet ingen idiomer med *aben*.

Politikens Slangordbog, dvs. Anker-Møller/Jensen/Jørgensen (1996), har en udførlig og informativ indledning om slang, men ingen oplysninger om ordbogens funktioner. Den har et, og kun et "slangudtryk" med *aben*:

sidde med aben sidde alene tilbage med nogle ubehagelige problemer

Betydningsangivelsen er ikke uproblematisk: "sidde alene tilbage med nogle ubehagelige problemer". Til hjælp ved en receptionsproblem går det måske an, men det er ikke præcist nok som hjælpeværktøj i andre tilfælde, hverken ved tekstproduktionsproblemer eller som videnshåndbog om idiomer. Problemer er især ordet "alene", som kun er træffende, hvis man hermed både mener enkeltpersoner og en gruppe af mennesker. Betydningskernen 'problemer' er ligeledes ikke helt træffende. Det drejer sig ved idiomer med *aben* ikke bare om at have et problem, men også om at have 'ansvaret for at løse problemet eller skylden for miseren'.

Udførligere og også samlet set mere dækkende er Røder (1998). Ordbogen anfører fire varianter og tre betydninger? Det er uklart, om disse tre betydninger skal gælde som helhed for hver af varianterne eller måske kun en af betydningerne for hver variant, evt. afhængig af konteksten:

At have/sidde med aben *At have fået problemet; sidde med sorteper; sidde med ansvaret*

Vi er havnet i en fælde, hvor diskussionen efterhånden alene går på, hvem der **skal sidde med 'aben'** – dvs. om det skal være kommunerne, amterne eller staten, der skal lave de upopulære besparelser. *Jyllands-Posten*, 14/6, 1996, 1.sektion, s. 4.

Hvis chefen ikke rykker sagen igennem og forholder sig til den, før han skriver under – typisk i en rutinesag – så **har fuldmægtig X 'aben'**. I såkaldt 'vigtige sager' kan man gå ud fra, at cheferne tygger grundigt igennem og tager ansvaret. *DJØFbladet*, 16/4 1993, s. 9

Denne særlige disciplin kaldes blandt embedsmænd for 'abe-flytning'. Det gælder om ikke at **have 'aben'** (ansvaret). Det kan man f.eks. sikre sig ved at skynde sig at **sende 'aben' videre**, så snart **den lander på ens skulder**. *Information*, 6/12 1996, s. 12

Vores egen Idiomordbogen (2007) har det samme antal idiomer med *aben*, dog med en klar relation mellem de enkelte betydningsangivelser og de enkelte idiomer:

få aben få ansvaret for problemet

have aben på sin skulder sidde med ansvaret for problemet

give aben videre slippe af med et problem ved at sende det videre til en anden

sende aben videre slippe af med et problem ved at sende det videre til en anden

Denne ordbog er måske lidt mindre dårlig end de andre. Lidt positivere kan man sige, at den ikke er helt optimal, fordi:

- Der mangler oplysninger om syntaktiske aspekter.
- Der mangler oplysninger om synonyme idiomer.
- Der anføres kun få varianter med *aben*, der findes mange flere.
- Tilgangen er problematisk. Man skal kende idiomet for at kunne finde det. Man kan ikke søge ved hjælp af en betydning eller et en association for på den måde at komme frem til et passende udtryk, evt. for at få hjælp til variation.

4. Konception af en ny fraseologisk ordbog

De nævnte kritikpunkter har ført til konception af en ny ordbog, som er under udarbejdelse, den forventes at omfatte ca. 8.500 idiomartikler med ca. 30.000 idiomer, ca. 1450 artikler med ord-

sprog og bevingede ord og ca. 2500 artikler med andre ordforbindelser. I det følgende gives en oversigt over de oplysninger, som gives til idiommer med kerneordet *aben*:

Der angives, hvilken type frasem, det drejer sig om. I dette tilfælde: **idiom**

Der angives det eller de kerneord, som indgår i samtlige faste vendinger med den pågældende type (vendinger med den pågældende kerne + betydning). Her: **aben**

Den helt væsentlige angivelsestype er den, hvor de forskellige faste vendinger anføres. Det kan være én vending, men normalt mellem 2 og 20, kun sjældent mere:

Aben lander hos	aben sidder på	flytte aben rundt
flytte rundt med aben	få aben	give aben videre
Have aben	have aben på skulderen	have aben på skuldrene
parkere aben	sende aben på omgang	sende aben videre
sidde med aben	sidde tilbage med aben	skubbe aben over på nogens skulder
stå med aben	stå tilbage med aben	tage aben
tage aben på skulderen	videresende aben	

Til disse idiommer gives der en fælles betydningsangivelse, som kan være forbundet med en uddybende oplysning. Når to eller flere idiomgrupper har samme grundbetydning, laver programmet automatisk en synonymrelation, men her kræves ikke identiske angivelser i den udførlige betydningsangivelse. I tilfældet med kernen **aben** findes både en kort (1) og en (2) uddybende definition:

ansvaret for problemet

Udtrykket bruges både, når nogen tildeles skylden for miseren, og når nogen får ansvaret for at løse problemet.

Der kan anføres en etymologisk anmærkning. En sådan gives kun, hvis den viden herom foreligger. Der foretages ikke egne historiske undersøgelser. Om idiommerne med *aben* anføres følgende anmærkning:

Udtrykket kendes fra jargon i Justitsministeriet. Det kendes også på amerikansk engelsk, fx var der i 1974 i Harvard Business Review en artikel med titlen "Management time, who's got the monkey?" Men udtrykket har muligvis også en anden og ældre baggrund, idet spillet sorteper også findes med tegning af en abe. Dette kortspil kan stadig købes under navnet "Send aben videre".

Hvis en relevant hjemmeside giver særlige oplysninger, kan der henvises hertil. Dette sker foreløbig ikke ofte i ordbogen. I dette tilfælde er det en henvisning til en hjemmeside, der sælger kortspillet "Send aben videre".

Herudover gives der som i andre ordbøger kollokations og eksempelangivelser, først kollokationer, herefter eksempler med nogle af de faste vendinger:

- aben sidder nu på LO
- altid lade andre stå med aben
- ende med at stå med aben
- risikere at komme til at stå med aben
- skubbe aben over på chefens skuldre
- Det er da jer, der laver reglerne, og det er altså også jer, der **får aben**, når det går galt.
- Ingen vil **sidde med aben** og ansvaret.
- Når vi driver jeres IT-systemer, er der ingen tvivl om, hvem der er ansvarlig. Det er vi, og vi **sender ikke aben videre**.
- Som det nævnes i debatten, kunne løsningen snildt være, at det bliver staten, der har ansvaret for sagsbehandlingen – også i forhold til amter. Her er nemlig også et problem, idet borgere i mange tilfælde bliver kastebold imellem stat, amt og kommune: ingen vil **have aben**, hvilket officielt hedder "det er en anden myndigheds ansvar".

Endelig angives de væsentlige grammatiske syntaktiske medspillere ud fra analysen af det brugte materiale. Disse angivelser kan således bruges som udgangspunkt ved tekstproduktion, men ikke som begrundelse for ugrammatisk brug af et idiom:

- nogen giver aben videre
- nogen giver aben videre til nogen
- aben gives videre
- aben gives videre til nogen
- aben bliver givet videre
- aben bliver givet videre til nogen

Endelig oplyses der om synonyme idiommer i form af links til andre synonymgrupper:

- **skulder** (bære på sine skuldre, lægge på hans skuldre, tage på sine skuldre)
- **skulder af** (fjerne fra skuldrene af, hvile på skuldrene af, høre hjemme på skulderen af, ligge på skuldrene af, lægge på skuldrene af)
- **sorteper** (blive sorteper, give sorteper videre, lade sorteper gå videre, overlade sorteper til, overlade sorteper til, sende sorteper til, sidde med sorteper, sidde tilbage med sorteper, skyde sorteper videre, spille sorteper videre, stå med sorteper, stå tilbage med sorteper, være sorteper)

En ordbog er, blev der indledningsvis sagt, et stykke værktøj. For at kunne bruge et værktøj på en sådan måde, at man kan få fuldt udbytte heraf, er det ofte nødvendigt at tage udgangspunkt i en brugervejledning. Til den nye ordbog vil der bl.a. blive oplyst følgende:

En ordbog er et hjælpemiddel, et stykke værktøj. Ligesom med værktøj, hvor der findes samme type værktøj med forskellige udformninger alt efter den forudsete funktion for det pågældende værktøj, findes der ordbøger, som har én funktion, og andre, som har flere. *Ordbogen over faste vendinger* har tre funktioner.

(1) Ønske om oplysning, **når du læser en tekst** KNAP 1: Jeg læser en tekst og ønsker hjælp til at forstå et udtryk bestående af flere ord (vending). Man søger på et eller flere ord indeholdende udtrykket (og får vendingen og betydningsangivelsen hertil).

(2) Ønske om oplysning, **når du skriver en tekst** KNAP 2: Jeg skriver en tekst og ønsker hjælp til at bruge eller finde et udtryk bestående af flere ord (vending): Man søger på et eller flere ord indeholdende vendingen (og får vendingen og alle oplysninger hertil, herunder andre vendinger med samme betydning, kollokationer, eksempler, osv. osv.). Man søger efter flerordsudtrykket ved at angive et eller flere ord, som betydningsmæssigt svarer til eller har associativ relation til betydningen af flerordsudtrykket (og får en eller flere med forklaring, hertil evt. stilangivelse).

(3) Ønske om at vide noget om en eller flere vendinger (**for den, som vil vide mere**) KNAP 3: Man søger på et eller flere ord indeholdende vendingen (og får vendingen og alle oplysninger hertil, herunder andre vendinger med samme betydning, kollokationer, eksempler, osv. osv.). Man søger efter flerordsudtrykket ved at angive et eller flere ord, som betydningsmæssigt svarer til eller har associativ relation til betydningen af flerordsudtrykket (og får en eller flere med forklaring).

Knap 2 og 3 giver i første omgang identiske resultater. De skal dog angives hver for sig, fordi der forudses mulighed for yderligere søgefaciliteter, som skal lette vejen til præcis den information, som en bruger er på jagt efter (når og hvis de selv kan angive det). Derudover skal princippet bruges her for at kunne bruge det til andre ordbøger, som skal bygges op på samme måde. Knap 3 skal derfor i brugervejledningen anbefales til dem, der altid vil have det hele.

Internettet giver mange muligheder for at skaffe sig informationer. Problemet er ikke, at man ikke kan finde oplysninger, men oftere, at man får for mange angivelser, fordi søgemulighederne ikke er så præcise, at man kan "nøjes" med at få færre og helst kun præcist de relevante. Sådan er det også for elektroniske ordbøger. Her har man dog i meget højere grad mulighed for at give brugerne muligheder for det, man i det metaleksikografiske fagsprog kalder en hurtig tilgang. Det vil ved denne ordbog betyde, at der skal tilføjes yderligere søgemuligheder, så

bruger kan vælge at søge i kun et af felterne eller udelukke nogle af felterne. Denne ordbog vil derudover – svarende til praksis ved søgning efter billeder på nettet, give mulighed for at angive associationer, idet der til alle idiomvarianter med *aben* findes der følgende associationsord (nedsrevet af en leksikograf i løbet af højst 30 sekunder). Ved *aben* drejer det sig om følgende:

- skyldig
- ansvarlig
- skyld
- sorteper
- ansvarsfralæggelse

5. Morale

Som morale på denne fortælling om aber, kan man sige, at en god fraseologisk ordbog er en, der gengiver sprogvirkeligheden på en dækkende måde. Dette bør ske i et samarbejde mellem leksikografer og lingvister på en sådan måde, at der tages højde for de forudsete brugeres antagede forudsætninger i de antagede kommunikative eller kognitive sammenhænge, hvor brugeren har behov for at kunne få oplysninger. Men det bør også ske på en sådan måde, at der bliver givet brugeren mulighed for at kunne påvirke tilgangen og udvalg af de angivelser, som de forudsete brugere med de forudsete forudsætninger i de forudsete kommunikative eller kognitive sammenhænge har behov for at kunne finde. Både salg af trykte fraseologiske ordbøger og hyppigheden af brug af fraseologiske internetordbøger tyder på, at behovet er stort. Man kan fx se, at den i dette bidrag ikke just skamroste Idiomordbogen næsten hver dag ligger på TDC's top10-liste over brugte internetordbøger i Danmark, fx fra den 17.10.2006:

Top 10 – Ordbøger

1. Babel Fish
2. Den Danske Online Ordbog
3. Parlør.dk
4. Den Danske Idiomordbog
5. Leksikon for det 21. århundrede.
6. Skandinavisk ordbog
7. Jysk Ordbog
8. WorldLingo
9. Retskrivningsordbog
10. Almindelige it-ord

Listen over de mest brugte internetordbøger viser dog også, at en manglende leksikografisk kvalitet ikke udelukker en pæn placering, det gælder fx for den næsten informationstomme Den

Danske Online Ordbog og også den leksikografisk set svage Retskrivningsordbog. Dette argument kan dog drejes om til det modsatte argument: Hvis man konciperer ordbøger, der er behov for, og om også bliver brugt, gælder det, at det hverken er sværere eller mere tidskrævende at udarbejde en kvalitativt vellykket ordbog. Tværtimod, der er ikke noget så praktisk som en god teori.

6. Litteratur

- Andersen, Stig Toftgaard (1998) *Talemåder i dansk*. København: Munksgaard.
- Anker-Møller, Søren/Hanne Jensen/Peter Stray Jørgensen (1996) *Politikens Slangordbog*. København: Politikens Forlag 4. udg. 3. opl.
- Bergenholtz, Henning (1995) Leksikografi. Hvad er det? *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konference om leksikografi i Norden. Reykjavik 7.–10. juni 1995*, red. af Ásta Svararsdóttir/Guðrun /Jón Hilmar Jónsson:. Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi, 37-49.
- Bergenholtz, Henning/Mia Johnsen (2005) Log Files as a Tool for Improving Internet Dictionaries. *Hermes* 34, 117-141.
- Bergenholtz, Henning/Vibeke Vrang (2007) *Ordbogen over Faste Vendinger*. Database, koncept og design: Richard Almind. Århus: Handelshøjskolen i Århus (under udarbejdelse)
- Bonser, Wilfried/Thomas Arthur Stephens (1930) *Proverb literature: a bibliography of works relating to proverbs*, edited by Wilfrid Bonser. Compiled from materials left by the late T. A. Stephens. London 1930. Kraus Reprint: Nendeln/Liechtenstein 1967.
- Burger, Harald (2005) 30 Jahre germanistischer Phraseologieforschung. *Hermes* 35, 17-43.
- de Schryver, Gilles-Maurice/David Joffe/Pitta Joffe/Sarah Hillewaert (2006) Do Dictionary Users Really Look Up Frequent Words? – On the Overestimation of the Value of Corpus-based Lexicography. *Lexikos* 16, 67-83.
- Den Danske Ordbog (2003-2005) = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal.
- Farø, Ken (2006) *Idiomatizität – Ikonizität – Arbitrarität. Beitrag zu einer funktionalistischen Theorie der Idiomäquivalenz*. København: Københavns Universitet.
- Fellbaum, Christiane/Undine Kramer (2006) *Idiombibliographie* http://kollokationen.bbaw.de/htm/team_de.html (november 2006)
- Idiomordbogen (2003-2006) = Vibeke Vrang med bidrag af Henning Bergenholtz og Lena Lund: *Den Danske Idiomordbog*. Database og design: Richard Almind. www.idiomordbogen.dk.
- Katlev, Jan/Hanne Steen Spliedt (2001) *Politikens Hvorfor siger vi sådan?* København: Politikens Forlag.
- Leroyer, Patrick (2006) Dealing with phraseology in business dictionaries: focus on functions – not phrases. *Linguistik online* 27, 2/06, 183-194.
- Michelsen, Christian (1993) *Idiomordbog. 1000 talemåder*. København: Gyldendal. 2. opl.
- Mieder, Wolfgang/George B. Bryan (1996) *Proverbs in world literature: a bibliography*. New York: Peter Lang.
- Moll, Otto (1958) *Sprichwörterbibliographie*. Frankfurt a.M.: Klostermann.
- Nielsen, Sandro (2002) Overvejelser angående det leksikografiske grundlag for en elektronisk bilingval regnskabsordbog. *LexicoNordica* 9, 173-194.
- Nudansk Ordbog (2005) = *Politikens Nudansk Ordbog*. 19. udg., 1. opl. København: Politikens Forlag.

- Ordbogen over Faste Vendinger (2007) = Henning Bergenholtz/Vibeke Vrang: *Ordbogen over Faste Vendinger*. Database, koncept og design: Richard Almind. Århus: Handelshøjskolen i Århus (under udarbejdelse)
- Pilz, Klaus Dieter (1978) *Phraseologie. Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung, Begriffsbestimmung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache*. Göttingen: Kümmerle.
- Røder, Allan (1998) *Danske talemåder*. København: Gad.
- Schemann, Hans (1989) Das phraseologische Wörterbuch. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie. Erster Teilband*, hrsg. von Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Berlin/New York: de Gruyter, 1019-1032.
- Schemann, Hans 2000 *"Bild" und "Bedeutung" in linguistischer, sprachgenetischer und philosophischer Perspektive*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms.
- Schemann, Hans 2003 *"Kontext – "Bild" "idiomatische Synonymie"*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms.
- Szczepaniak, Renata (2006) *The Role of Dictionary Use in the Comprehension of Idiom Variants*. Tübingen: Niemeyer.
- Tarp, Sven (1998) Leksikografien på egne ben. Fordelingsstrukturer og byggedele i et brugerorienteret perspektiv. *Hermes* 21, 121-137.
- Tarp, Sven (2006) *Leksikografien i grænselandet mellem viden og ikke-viden. Generel leksikografisk teori med særlig henblik på lærerleksikografi*. Doktorafhandling. Århus: Handelshøjskolen i Århus.
- Wiegand, Herbert Ernst (1990) Die deutsche Lexikographie der Gegenwart. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie. Zweiter Teilband*, hrsg. von Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Berlin/ New York: de Gruyter, 2100-2246.